

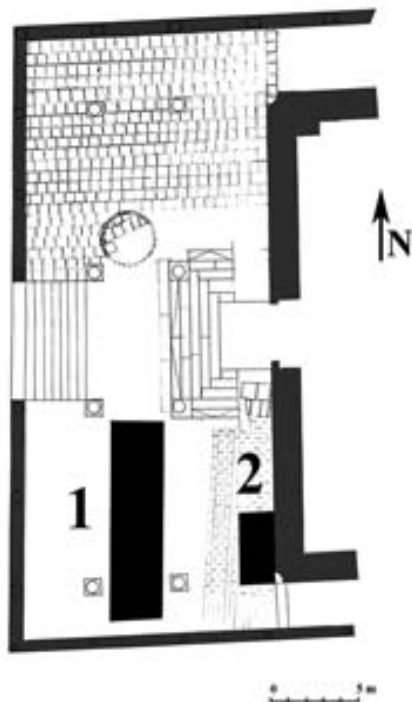
НАЛАЗИ СА ЛОКАЦИЈЕ „МАЛИ САБОРНИ ХРАМ“ У НИШУ

Током новембра месеца 1994. године, сарадници Завода за заштиту споменика културе у Нишу су обавили мања заштитна археолошка ископавања у порти малог Саборног храма /цркве посвећене Арханђелима Михаилу и Гаврилу/, који се налази у порти великог Саборног храма, до чијег је освећења 1878. године представљао Саборни храм нишке епархије /Деланин Б, Вељковић М., 1995, 189-190/.¹ Том приликом су отворене две контролне сонде у простору јужног дела западног отвореног трема, због намере да се не само западни већ и остали тремови храма, са стубовима повезаним у облику аркада,² у целини затворе.

Сонда 1 /дим. 5,20 x 1,40 m/ је отворена у средишњем простору јужног дела отвореног трема у смеру север-југ, док је сонда 2 /дим. 2 x 1 m/ отворена уз сам југозападни угао цркве /PL. I./. Археолошки материјал, приспео у Музеј са овог локалитета, односи се само на налазе из сонде 1, јер у сонди 2 није било покретних налаза. Након подизања пода од опека, уклањања речног наноса и конструкције од већих комада необрађеног камена у југоисточном делу сонде 1, идући према источном профилу, у мркој земљи местимично измешаној са остацима угљенисаног дрвета и гара, у јами кружног облика /R. 0,61-0,67 m; дуб. 0,58 m/, омеђаној каменој конструкцијом и означеној као јама 1, пронађен је већи број предмета под јаком корозијом због влаге, као последицом плављења читавог простора у више наврата, и са траговима горења од пожара /PL. II, сл. 1/.

¹ Б Деланин и М. Вељковић су објавили прелиминарне резултате археолошких истраживања у *Гласнику друштва конзерватора Србије* 19, Београд 1995, 189-191, али без фотографија или цртежа налаза, као и без техничке документације, коју ми је за потребе овог рада уступио арх. М. Вељковић и дозволио њено објављивање, на чему му најсрдачније захваљујем.

² Обновом храма 1839. године у време митрополита Григорија, придодат је уз цркву отворен трем са јужне, северне и западне стране на којој се налазила капела св.Петке са крстионицом. Тада је продужена и кровна конструкција и срушен високи зид који је ишао око цркве на удаљености од 1 m. Да би Турци дозволили зидање новог храма на месту изгореле богомоље на „Три светитеља“, а да се не би иритирао муслимански живаљ, морао је бити испоштован услов да храм буде укопан дубоко у земљу и опасан високим зидом. Новосаграђени храм је освећен у време митрополита Мелентија 1819. године.

PL. I Западни трем цркве: сонде 1 и 2. / снимιο, М. Вељковић /

PL. I The west porch of the church: Probes 1 and 2 (photographed by M. Veljković)

Из садржаја јаме 1 из сонде 1, који је врло хетероген и односи се на фрагменте разних стаклених судова од безбојног и црвено бојеног стакла /кандила, стаклено звоно, флаше/, фрагменте равног прозорског стакла, гвоздене клинове, гвоздене потковице, три новчића /турска акча, мађарски филер из 1909. године и доста оштећен бугарски новчић из 1901. године/, издвојена је група од 15 касносредњовековних предмета који су могли бити похрањени у јаму пред неку опасност. Ради се о 11 крстова /кат.бр. 1-11/ и 4 калупа за ливење крстова /кат.бр. 12-15/, уместо 13 крстова и два калупа за ливење крстова /према теренском инвентару/, јер су два крста /кат.бр. 12-13/ после узимања отиска, идентификована као калупи.

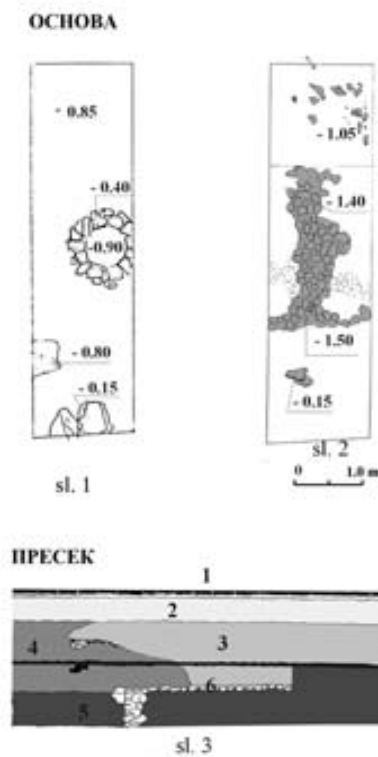
Предмети су углавном ливени у легури бакра и цинка, односно у месингу, али и са додатком других елемената у већој или мањој мери, од којих су неки присутни само у траговима.³ На различиту боју ових предмета, утицала је процентуална заступљеност цинка у легури.

³ Квалитативна анализа материјала је извршена у лабораторији за електронску микроскопију на Медицинском факултету у Нишу, системом X-EDS /енергетско дисперзивна спектроскопија / којим се квалитативна информација добија тако што се снопом електрона побуђује површина од 5-6 микрона у ширину и око 10. так микрона у дубину предмета. За добијене податке / дијаграме / дугујем захвалност др проф. В.Савићу и инг. М.Миљковићу са Медицинског факултета у Нишу.

PL. II Западни трем цркве: сл. 1, сонда 1, основа, јама 1; сл. 2, сонда 1, основа, римски пут; сл. 3, пресек кроз сонду 1. 1. под од опека; 2. мешавина муљевите мрке земље и распаднуте опеке; 3. компактно сабијен речни шљунак; 4. мрка хумусна земља са прослојцима шљунка и местимичним; фрагментима керамике и опеке; 5. мрка хумусна земља; 6. калдрма, речни плочасти облутак, крупноћа од 8 до 15 cm / снимιο, М.Вељковић /

PL. II The west porch of the church: Fig. 1, Probe 1, base, Excavation 1; Fig. 2, Probe 1, base, the Roman road; Fig. 3, A section through the Probe 1.

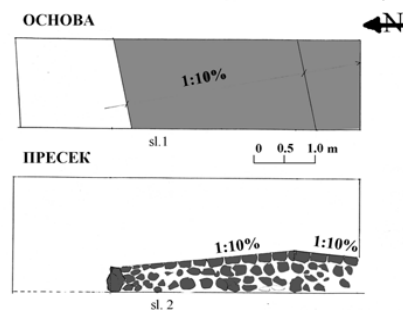
1. Clay brick floor; 2. Mixture of silty dark soil and decomposed bricks; 3. Compacted stream gravel; 4. Dark humus with scattered layers of gravel and fragments of pottery and bricks; 5. Dark humus; 6. Cobbled road, flat fluvial cobblestone, 8-15 cm in diameter (photographed by M. Veljković)

Опште узев, уколико проценат цинка иде од 5% до 10% појављује се црвенкастобронзана боја, са садржајем од 15% цинка, боја прелази у црвенкастозлатну, а при садржају од 20% цинка, боја постаје потпуно жутозлатна. У пракси, месинзи са већим садржајем бакра / изнад 72% /, тзв. томбаци, се деле према боји на црвени, златни, жути томбак, при чему се златни томбак /85% бакра/ употребљава између осталог за израду накита, разних украса, декоративних делова и тд. Заступљеност других елемената у легури, може да утиче и на врсту месинга. Месинзи са примесом других елемената су чешћи у односу на чисте, бинарне легуре због својих особина. Тако, присуство олова утиче на бољу механичку обрадивост, док примеса

PL. III Западни трем цркве: сл. 1, сонда 1, основа, римски пут; сл. 2, сонда 1, римски пут, пресек. / снимιο, М. Вељковић /

PL. III The west porch of the church: Fig. 1, Probe 1, base, the Roman road; Fig. 2, Probe 1, the Roman road, a cross-section view (photographed by M. Veljković)

елемената попут калаја и гвожђа утиче на особину саме легуре у смислу способности за полирање, чврстину и слично /*Tehnička enciklopedija.*, MСMLXIII, 658-659/.

Према пиковима елемената који се појављују у дијаграму /за илустрацију су издвојени дијаграми који се односе на кат.бр. 6,7,12 и 15 / Т. III, сл.1-4/, може се рећи да је седам крстова /кат.бр.1-6, 10/ и 2 калуца за ливење крстова /кат.бр. 13,14/ ливено у легури бабра и цинка без примеса, док су са траговима гвожђа и калаја у легури, ливена 3 крста /кат.бр. 8, 9, 11/ и један калуп /кат.бр. 15/. Код једног крста, који се и по тамно сивој боји разликује од осталих крстова /кат.бр. 7/, у питању је калај са примесом олова. Ова легура, за коју су знали још Римљани, позната као легура за лемљење, изгледа да није баш погодна за израду оваквих предмета, јер је одликује мала тврдоћа и релативно мала чврстоћа на кидање. Код једног калуца / кат.бр. 12 / се ради о бабру са врло малим процентом арсена. У овом случају је вероватно у питању тзв. арсен-бакар, код кога присуство арсена утиче тако да је његова јачина на кидање нешто виша него код осталих врста бабра /*Tehnička enciklopedija.*, op.cit., 309, 658, 659/.

Што се тиче стања очуваности ових налаза, може се рећи да су углавном лоше очувани, и крстови и калуци за ливење крстова. Представе на њима су изведене у плитком рељефу са урезивањем, осим код једне групе крстова /кат.бр.1-5/ код којих је фигура Христа изведена у нешто истакнутијем рељефу. Представе су доста излизане, што је пре свега последица дуге употребе, коју најбоље илуструје крст који је накнадно пробушен на горњем делу вертикалног крака, да би секундарно био у функцији привеска /кат.бр. 1/. Међутим, неке представе су и доста нејасне, грубо и сумарно изведене, што у извесној мери упућује на не баш вештог мајстора који их је израдио.

Кад је у питању облик крстова, може се рећи да су сви облика латинског крста / *сгх саритата*, *сгх ординарија* /димензија од 3 – 5,0 x 2 - 4,3 cm, рачунајући и најслабије очуван крст/ кат.бр. 9 /, који је са знатним оштетењем горњег дела вертикалног крака / дим. 2,6 x 2 cm / . Дужи, вертикални крак ових крстова је равно резан или благо проширен при дну / кат.бр. 1-5 /, са капљичастим проширењима на крају кракова, односно са остацима капљичастих проширења, осим код два крста чији су крајеви кракова мање или више листолико проширени / кат.бр.10,11 / . Три су крста ливена као привесци / кат.бр. 8-10 /, док је један, већ поменути крст / кат.бр. 1 /, накнадно пробушен да би био у функцији привеска. Девет крстова има решену и аверсну и реверсну страну / кат.бр. 1-5, 6, 8-10 /, један крст има решену само предњу страну / кат.бр. 11 /, док се за крст кат.бр. 7 у том смислу не може коментарисати, јер се ради о неуспело одливленом примерку крста.

Крстови кат.бр. 1-5 / Т. I, сл.1 а,б - 5 а,б / су примерци крстова решени на истоветан начин, уз чак занемарљиву разлику у димензијама. Могло би се рећи да је уз крст кат.бр. 5, најбоље очуван шести примерак овог типа крста у збирци, који није пронађен на овом локалитету, али је изливлен

највероватније у калупу исте радионице.⁴ Ова група крстова има врло интересно иконографско решење. Наиме, вертикални крак на аверсној страни крста носи представу Христа и голуба изнад Христове главе, као зоморфног симбола Светог Духа, везан за тему Христовог крштења. Ова тема, као носилац догматске идеје Тројства, иконграфски спаја два мотива која се очитују кроз чин Крштења и објаву Бога оца у гласу с небеса. Дух Свети се јавља у видљиву знаку голуба који слеће, а син Божији у Христу: „*Ти си син мој, љубљени мој, кога сам одабрао*“ / Vrkić N., 1968, 241/11, 260/10, 395; *Leksikon...* 1979, 59, 242, 365 /. Како се не ради о Распећу, када се скоро по правилу уз Сунце појављује и Месец да значи жалост свега створења због смрти Христове, већ је у питању сцена Крштења, то се у овом случају највероватније ради о представи два сунца, односно, крајеви хоризонталног крака крста, у оба квадратна поља, као иконографско решење носе по једно урезано Сунце са зрацима. „*А вама који се Имена мога бојите Сунце правде ће огранути са здрављем у зракама*“ / *Leksikon...*, op. cit., 552 /. Реверсна страна ових крстова, доста сумарно и грубо, решена је само са фигуром Христа у сцени Распећа. Христова глава представљена са великим очима и брадом, праћена нимбом, несразмерно је велика у односу на тело, низ које се у наборима спушта дуга туника / колобијум /, која по свему судећи покрива и стопала, док су Христове руке шакама приковане уз хоризонталну греду, а слободне површине крста покривене урезаним линијама које формирају ромбична поља у смислу декоративног мотива. Овакви крстови, са решене обе стране и изгледом доњег дела вертикалног крака, који се шири при крају, могли су стајати на некој основи, уметнути у неку подлогу.

Крст кат.бр. 6 / Т. I, сл.6 а,б / има такође приказану сцену Христовог крштења, али сасвим другачије иконографски решену у односу на групу крстова кат.бр. 1-5. Наиме, на аверсној страни овог крста, централна сцена, изведена у веома плитком рељефу се односи на целе фигуре Христа, св.Јована и једног анђела, док је други анђео приказан у позадини као полуфигура. Изнад Христове главе се спушта, у овом случају, зрак светлости као симбол Светог Духа. У горњој и двома бочним нишама приказане су допојасне фигуре тројице јеванђелиста у профилу. На задњој страни крста се уочавају плитки урези који упућују на неке Христолошке сигнатуре. У збирци се налази један примерак овог типа крста, који је накнадно пробушен на горњем делу вертикалног крака, да би био у

⁴ Ради се о крсту инв.бр. 600/Св. / дим. 4,9 x 4,2 cm /, који је пронађен приликом копања темеља за кућу у ул. К.Абрашевића у Нишу, на дубини од 0,40 m. Предмет је приспео у Музеј као поклон С.Павловића из Ниша, 1986. године. Исти овакав крст, као директна аналогија нишким примерцима се налази у Народном музеју у Београду / инв.бр. 273; дим. 5 x 4,5 cm /, који је уз два бронзана прстена / инв.бр. 274, 275 / донешен у Музеј 1948. године. Наиме, М.Љубинковић је донела крст из Ајдановачког манастира код Прокупља / задужбина краља Милутина из XV века /. Крст се уз два поменута прстена налазио у манастиру као дар верника. За добијене податке дугујем захвалност колегама из Народног музеја Б.Иванић и С.Фидановском који су ми заправо потврдили својевремено добијен податак од Г.Марјановић-Вујовић.

функцији привеска, али знатно лошије очуван, и са потпуно излизаном задњом страном крста.⁵ Један овакав крст / дим. 4,8 x 3,8 cm / у Музеју примењене уметности у Београду, има на задњој, реверсној страни урезану чак 1848. годину. Потиче из неке неидентификоване српске радионице, за чију предњу страну Д.Миловановић сматра да је изливена у калупу из XVII века / Миловановић Д., 1993, кат.бр. 277 /. Предпоставка да је у питању калуп старијег датума, могла би да се односи и на наше налазе.

За крст кат.бр. 7 /Т. I, сл.7/, може се рећи само да је неуспео одливак који наговештава облик латинског крста са проширеним и капљичасто завршеним крајева кракова. Задња страна крста је равна, док би предња страна, по свему судећи, могла да носи неке Христорошке сигнатуре. У сваком случају, нејасно је коначно решење овог крста.

Крстови кат.бр. 8 и 9 припадају једном истом типу крста, с тим што је крст кат.бр. 9 /Т. I, сл.9 а/ оштећен и лоше очуван, па ће стога бити коментарисан само крст кат.бр. 8 /Т. I, сл.8 а,б/, који је изливен као привезак, али са не изведеним фронтално постављен отвором за низање. На аверсној страни крста је приказана сцена Распећа, док реверсна страна има благо наглашен крст са Христовим иницијалима на крајевима хоризонталног крака крста /С. XI/. У ствари, Христ је на овој страни приказан знаком крста, као симболом његовог недужног страдања. У збирци се налази један крст истог типа, али са другог локалитета, код кога отвор за низање, у овом случају бочно постаљвљен, такође није изведен.⁶ Овакав крстић је окачен за доњи део једног кандила с почетка XIX века из Бранковине /Вујовић Б., 1983, сл.36/, као што је окачен и за један крст из XVIII века из Музеја примењене уметности у Београду /Миловановић Д., *op.cit.*, кат.бр. 152/. За ове привеске би се пре рекло да су старији од предмета о које су окачени, него да су само ливени у калупима старијег датума.

Крст кат.бр. 10 /Т. I, сл.10 а,б/ представља привезак са бочно изведеним отвором за низање на горњем делу вертикалног крака. Ради се о облику латинског облика крста са проширеним крајевима кракова. На аверсној страни крста је у плитком рељефу изведена сцена Распећа, са Христовом главом нагнутом на десну страну коју прати нимб, док је на реверсној страни приказана стојећа фигура Богородице са Христом на десној руци. Мада су површине крста доста излизане, на крајевима хоризонталног крака проширеног у виду тролиста, на реверсној страни крста се уочавају допојасне фигуре светаца дате у профилу.

⁵ Ради се о крсту инв.бр. 717/Св. / дим. 4,4 x 3,5 cm /, који је пронађен на истом локалитету, у дворишту цркве св. Арханђела, на дубини од 0,50 m, иза олтара. Предмет је приспео у Музеј као поклон В.Васиљевића из Ниша 1955. године.

⁶ Ради се о крсту инв.бр. 654/Св. / дим. 3,4 x 2,1 cm /, који је пронађен током археолошких ископавања цркве св.Пантелејмона у Нишу 1969. године / кв. С9, тер. бр.инв. 65 /. Легура у којој је ливен овај привезак, разликује се од легура осталих налаза из каталога, јер се по свом саставу донекле приближава бронзи. Предмет потиче из слоја у коме је било и фрагмената стакла / кандила, флаше /, фитиља за кандила и сл.

Крст кат.бр.11 /Т. I, сл.11/ представља развијени облик латинског крста, са листолико проширеним и по ивици наглашеним крајевима кракова. На предњој страни је доста грубо представљена сцена Распећа. Изнад Христове главе је могла стајати табула са сигнатуром, а у горњем краку, голуб раширених крила или зрак Сунца, а можда и једно и друго као симбол Светог Духа. Лево од Христа је вероватно представљена фигура св.Јована, десно фигура Богородице, а у доњем делу вертикалног крака, стилизована Адамова лобања. По свему судећи је у питању један спој иконографског решења, делом копиран са неких старијих крстова /реликвијара, привезака/, мада представе нису довољно јасно и прецизно изведене. Један, на врло сличан начин решен крст-привезак, доста добро очуван, са Христовом сигнатуром на задњој страни, из Музеја примењене уметности у Београду, пореклом из Русије, датован је у прву половину XIX века / Миловановић Д., *op.cit.*, кат.бр. 272. /. Наш крст, чија је задња страна равна, тако да је могао да се користи и као уметак за насловну страну корица богослужбених књига је сигурно старијег датума од овог привеска, али ипак није изливен пре краја XVI,односно почетка XVII века.

Што се тиче калупа за ливење крстова, може се рећи да се ради о два једнострану калупа /кат.бр. 12, 13/ и два двострану калупа /кат.бр. 14, 15/. Интересантно је напоменути да ни један од пронађених крстова са ове локације није изливен у једном од ових калупа.

Калупи кат.бр. 12, 13 /Т. II, сл.1,2/ представљају два иста калупа за аверсну страну крста, са представом Распећа у централном пољу, и по једном допојасном фигуром јеванђелисте у пољима на краковима крста.

Калупи кат.бр. 14, 15 /Т. II, сл.3,4/ представљају такође два иста калупа, али по свему судећи, мада није довољно јасно и прецизно изведено, само за аверсну страну крста, највероватније са представом Распећа са фигурама јеванђелиста у краковима крста, мада би било логично да су у питању калупи и за аверсну и за реверсну страну крста, с обзиром да се ради о двостраним калупима. Један калуп у збирци, решен на начин као кат.бр. 14 и 15 / дим. 4,4 x 3,3 cm /, пронађен је у манастиру Липовац код Алексинца /Дељанин Б., 1996, 78-80/.⁷ Највероватније је у питању калуп који потиче из исте радионице као и калупи кат .бр. 12-15.

На основу свега што је речено за налазе крстова и калупа за ливење крстова са локације „Мали Саборни храм“ у Нишу, може се рећи да се највероватније ради о налазима једне локалне радионице при самом храму, која је у одређено време и за одређене потребе израђивала овакве крстове. У недостатку аналогија за ове налазе, време њихове израде се може само оквирно ставити у време XVII-XVIII века, па и до почетка XIX века, а на основу мађарског филера из 1909. године, ако би се ова јама посматрала

⁷ Током конзерваторско-рестаураторских радова, од стране Завода за заштиту споменика културе у Нишу 1975. године, на цркви манастира Липовац код Алексинца /црква св.Стевана из XIV века /, на своду поред кубичног постоља наоса, у мањем зазиданом простору - остави, уз четири крста датована у време од VII – XII века, аустроугарски новац / 6 крајцара из 1830. године/, пронађен је и један калуп за ливење крстова / инв.бр.инв. 725/Св. /.

као затворена целина, односно остава, онда би чак и сам почетак XX века могао да се узме као *terminus post quem* за похрањивање ових предмета, који су вероватно као освећени предмети коришћени и у капели св.Петке, која је приликом једне од низа поправки на храму, уклоњена из западног трема 1927. године. У сваком случају, предмети сигурно нису израђени пре краја XVI века.

Поред крстова и калупа за ливење крстова, сонда 1 је дала још неке покретне налазе, који су се, и ако се ради о студијском материјалу из слоја, показали врло битним. Наиме, ради се о уломцима керамике и опеке. У југозападном углу сонде 1 /на дубини од 1,85 m/, у слоју изразито влажне земље, издвојени су фрагменти античке керамике из II, односно од краја II, до средине III века. Уломци керамике који су издвојени за илустрацију, односе се на један пехар, две зделе и три лонца. Ради се о пехару благо разгранутог обода, јајоликог трбуха и равног дна, од пречишћене црвено печене земље /Т. IV, сл. 1/. Спољна површина пехара је глачана, а од рамена је премазана жућкасто-беличастом енгобом /Nikolić S., 2000, 161, IX/3/. Једна здела /Т. IV, сл. 2/ је калотастог облика од пречишћене црвено печене земље, премазана црвено-мрким премазом изнутра, имитација *terra sigillatae, forme Curle 11* / Nikolić S., *op.cit.*, 34, I/38 /. Друга здела /Т. IV, сл.3/ је дубља, косо заравњеног обода на спољну страну, наглашеног рамена и равног дна, рађена од црвено печене пречишћене земље /Nikolić S., *op.cit.*, 29-30, I/28/. Два лонца припадају истом типу лонаца са две, ређе три дршке, разгранутог обода, цилиндричног врата и лоптастог трбуха на профилисаног стопи / Т. IV, сл.4-5 /. Рађени су од пречишћене црвено или мрко печене земље са бојеном површином истих тонова /Nikolić S., *op.cit.*, 85-87, II/52; Brukner O., 1981, 42, Т. 104/10/. Трећи лонац је са косо разгранутих ободом, лоптастог трбуха и равног дна / Т.IV, сл.6 /. Рађен је од пречишћене мрко печене земље, а са спољне стране је мрко бојен /Nikolić S., *op.cit.*, 83, II/43/. У истом слоју су пронађени и уломци опека од црвено печене земље. На појединим деловима опека се уочавају отисци прстију, док је на једној тегули утиснут печат /тер.бр.инв. 9/.⁸ Натпис је у позитиву, изведен у плитком рељефу у правоугаоном пољу, са словима висине око 1,7 cm, изнад којих је јасно видљив само део горње ивице правоугаоног поља /Т. IV, сл.7/. Ради се о већем уломку опеке димензија 27 x 16 x 2,5-3,2 cm. Натпис је оштећен и доста скраћен, што опште узев може да сведочи о развијенијој и дуготрајнијој делатности јединице која их је производила, али у појединим случајевима може и да значи недовољно познавање латинског језика. У сваком случају, са допунама натпис може да се чита:

[CO(HO)]R(S) PRI(MA) AUR(ELIA) DA[RD](ANORUM)

Ова опека је према натпису очигледно израђена за потребе прве дарданске кохорте /*cohors I Aurelia Dardanorum*/. Прва дарданска кохорта

⁸ Према Извештају Завода за заштиту споменика културе, о прелиминарним археолошким истраживањима у отвореном трему малог Саборног храма у Нишу / бр. 451/1 од 24.11.1994. /, изгледа да је било више опека са жигом.

је формирана под Марком Аурелијем /161-180/ у другој половини II века, и смештена у Наису као средишту за организацију одбране северне Дарданије у време Маркоманских ратова, вођених од 167-175. године против варварских, односно германских племена Квада и Маркомана, којима су се придружили и Сармати, јер су биле нападнуте подунавске области, све до Италије. /, Petrović P., 1979, 31-32, Машкин А.Н., 1991, 402-403; Петровић П., 1999, 30/. Војници прве дарданске кохорте су били смештени и на широј територији Наиса, у данашњем Рутевцу /Praesidia Rompeї, 25 миља северно од Наиса/, где је према надгробним споменицима припадника ове кохорте, могло бити мање утврђење /Петровић П., 1999, 99/. Постојање војног логора у Наису у првим деценијама I века је мало вероватно, због краћег задржавања легија, али у другој половини II века, када је у Наису стационирана прва дарданска кохорта, логор је ипак морао постојати. Питање је, да ли је могуће тражити аналогију са логором из кастела Timacum Minus код Књажевца, где су посаду Трачана у другој половини II века смениле јединице истоимене кохорте, организоване као територијална милиција /cohors II Aurelia Dardanorum milliaria equitata/, ограничене на Горњи Тимок. Јединице су се у раванској тврђави задржале сигурно до средине III века, да би утврђење у IV веку запоселе јединице типа pseudocomitatenses, Timacenses auxiliarii, које се помињу у Нотицији /Notitia dignitatum /, вероватно такође везане за овај логор, и ако се о месту њиховог стационирања ништа ближе не наводи / Петровић П., 1976, 47 /. И утврђење у коме је била кохорта I Aurelia Dardanorum, у касноантичком периоду је могло бити поседнуто деловима једне мобилне јединице / pseudocomitatenses, Merensis/ која се орема потреби могла пребацивати с једне границе на другу / Jovanović A., 2003, 26 /. Међутим, локација логора прве дарданске кохорте у Наису није потврђена, тако да његов изглед и величина остају и даље спорни.

Што се тиче опека уопште, може се рећи да су се у римском периоду израђивале у великој количини, о чему сведоче различите ознаке на опекама, различите варијанте печата, односно више њихових емисија. Тако је на једном делу панонског лимеса / Cuccium-Taugunum /забележено чак 29 различитих жигова на опекама/ Душанић М., 1988, 85-96 /. Опеке могу да имају печат са топонимом, као што је то случај са две опеке из Великог Градишта, чији печат PINCO говори да је у оквиру утврђења у Пинкуму била радионица опека које су коришћене за Дунавски лимес /Цуњак М., 1995-1996, 122-123/, затим могу да носе и име препозита, надзорника производње опека /Душанић М., op.cit., 88/14,15; 89/16; 90/29/, да носе жиг флоте, кад су израђене у оквиру пристаништа /Eadie W.J, Petrović P., 1982, 6, fig. 4b ; Душанић М., op.cit., 87-88/ 10/, али могу да буду и са именом мајстора, кад потичу из приватних циглана, које су такође израђивале велике количине опека због знатних грађевинских делатности /Belančić-Vikić B., 1968, Т. X/6; Душанић М., op.cit., 95-96/. Међутим, најчешће се јављају опеке као резултат организоване производње у оквиру војних логора, када носе знак војних јединица, легија и кохорти, као у случају наше опеке,

чији је значај управо у томе, јер због ознаке коју носи представља потврду једног историјског податка, који се у овом случају односи на стационарање прве дарданске кохорте у Наису.⁹

Налаз тегула, кровних опека на целој површини сонде 1 /на коти 1,10 m/, упућује на обрушен трем неког објекта, неке војне постаје ? / PL. II, сл. 3 /. Објекат би могао да буде у вези са овом кохортом, формираном као територијална милиција, чија је функција била војно обезбеђење пута и путника, било да су у питању организовани напади непријатеља или разбојничке заседе и препади. Нажалост, изглед ових објеката не познајемо довољно, али се зна да је надлежност успутних станица уз путеве посебно била значајна у области Наиса, па отуда и војне посаде /praesidia/ на путу од Наиса на север / Praesidia Pompei, Praesidia Dasmini/. Од краја II и у III веку су посведочене разбојничке чете /latrones Dardaniae/, о којима налазимо податке и у биографији Марка Аурелија, који је у време Маркоманских ратова „наоружавао и гладијаторе, а далматске и дарданске разбојнике учинио војницима“ /Петровић П., 1999, 97/. Налаз дела античке комуникације, римског пута у сонди 1 /PL. II, сл. 2-3/, могао би можда да се доведе у везу са поменутиим објектом, а посредним путем и са римском кохортом, с обзиром на њену функцију у смислу обезбеђења пута? Пут је орјентисан је у правцу З-И са одступањем од 52 ° западне стране према северу, тако да има усмерење у правцу североистока /PL. III,

⁹ Ову кохорту помиње један надгробни натпис Г. Јулија Севера из Наиса у Горњој Мезији / C (ohors) (prima) Aur (elia) D (ardanorum) Ant (oniniana), Brunšmid J., 1901,145 /. Да ли је то натпис Г.Јулија Севера који је откривен 1887. године у нишкој Тврђави / G. Iul (ius) Severus / mil (es) coh (ortis) I Aur (eliae) / Dard (anorum) ... / , коме се касније губи траг / Petrović P., 1979, 83 / ? Траг се губи и опекама са жигом, које су по П. Петровићу биле у инвентару нишког музеја / coh (ors) I Aur (elia) Dard (anorum) Ant (oniniana)), Petrović P., 1979, 31, нар. 18 /. На срећу, у Музеј пристиже септембра месеца 2003. године једна потврда стационарања прве дарданске кохорте у Наису. Наиме, Музеј је добио посредством М.Поповића, радника Музеја из села Каменице, једну опеку са жигом ове кохорте / Coh (ors) I A (urelia) Dar (danorum) /. Ради се о два уломка која се спајају / дим. 30,5 x 17,5 cm и 23,5 x 14,5 cm; деб. 5,5 cm /. Висина правоугаоног натписног поља је 3 cm, а сачувана дужина износи 18,5 cm. Натпис је оштећен, са словима у позитиву, висине око 2,3 cm. Опека је првобитно пронађена у време археолошких радова 1988. године на лок.“Манастириште Св.Ђорђа“ код села Каменице поред Ниша, односно извађена из обрушене земље уз јужни зид припрате, откривеног старијег сакралног објекта / Раковија М., 1992, 122 /, а накнадно извађена из Каменичке реке, у коју су је бацили сељаци из села Каменице, тако да се сада у Музеју налазе две опеке са жигом прве дарданске кохорте, једна из порте малог Саборног храма у Нишу, а друга из села Каменице код Ниша. Налаз римске опеке на ширем простору села Каменице је нешто што се између осталог очекује, с обзиром да су изнад села, на извору Каменичке реке, у клисури „Девојачко ждрело“, својевремено евидентирани остаци римског акведукта / Ризнић Ст.М., 1889, 62-63 /. Забележено је том приликом и да је једна од водоводних керамичких цеви била са жигом VII Клаудијеве легије / legio VII Claudia /. Одреди ове легије су стационарани на територији Наиса од средине II века, а нарочито у првим деценијама III века / Петровић П., 1999, 51 /, у време када се ту налазе и одреди прве дарданске кохорте. Овај налаз опеке са жигом прве дарданске кохорте из Каменице се може највероватније довести у везу са њеном функцијом у смислу обезбеђења, у овом случају виталног објекта као што је водовод.

сл. 1/. Очишћен је на коти од 1,40-1,50 m мерено од површине терена, на растојању од 1,60–1,80 m од јужног профила сонде, у дужини од 1,55 m. Откривен је део јужне ивичне стране пута. Ширина пута није откривена у целини, већ само њен део од 4 m, јер није било ширења сонде у правцу севера. Међутим, сасвим је могуће предпоставити да се ради о путу ширине од 6 m. Наиме, на сваки метар ширине, региструје се успон од 10 cm, који на исти начин почиње да опада, рачунајући од трећег метра, односно од тзв. гребена који се конструктивно налази на средини пута, због отицања воде од кише и снега, тако да дебљина камене конструкције, односно субструкције са завршницом, уз јужни ивичњак износи 0,40 m, а на средини ширине пута износи 0,70 m /PL.III, сл. 1-2/. Најстарије писане податке о римским путевима налазимо у античким итинерарима који омогућавају да се утврде трасе путева у чијој су се непосредној близини налазиле осматрачнице /speculae/ за контролу и заштиту пута, саобраћајне станице /mutationes, mansiones/ за одмор коња и коначишта путника /Брукнер О., 1995, 187-189/. Изгледом римских путева и његовим техничким карактеристикама су се бавили многи истраживачи. Сви они углавном помињу четири конструктивна слоја постављена на здравицу /Јовановић А., 1986, 472-474, сл. 4 Vasić M, Milošević G., 2000, 76-77/. У нашем случају, преко субструкције од невезаних камених облутака који леже на мркој сабијеној хумусној земљи, долази завршни, коловозни слој од великих облутака, слично калдрми /summa crusta, summum dorsum/, што није необично, јер је пут могао да се састоји и само од једног до два слоја са завршном обрадом. Уосталом, изглед и конструкција пута зависили су пре свега од педолошког састава земљишта, наслеђене традиције у изградњи и трасирању путева, а свакако и од ранга који је пут имао у Царству. Главни пут или пут првог реда /via militaris, via publica/ солидније је грађен од локалног, мањих градских и сеоских путева. Поред магистралних путева /via publica/, који су били у употреби свакако већ од почетка I века, и пресецајући градску територију ишли на исток /Naissus-Serdica/, запад и југ /Naissus-Ulpiana-Lissus, односно Ulpiana-Scupi/, на север /Naissus-Viminacium-Singidunum/ и североисток /Naissus-Ratiaria/, постојале су и локалне саобраћајнице /viae vicinales/ чије правце не бележе Итинерари, а реконструишу се на основу остатака и распореда успутних станица. Међутим, како су касније саобраћајнице углавном грађене на истој траси, то су остаци античких путева слабо сачувани. За откривени део комуникације на локацији малог Саборног храма у Нишу, на основу предпостављене ширине од 6 m, може се рећи да се највероватније не ради о некој локалној саобраћајници, већ можда о делу пута којим се излази из града на правцу Timacum-Ratiaria, правцу који води преко Равне код Књажевца, према данашњем Арчару код Видина у области Доњег Дунава? Североисточна деоница Naissus-Ratiaria је повезивала области Доњег Дунава и припадајуће Дакије с Наисом, односно јужним балканским градовима и Јадранским морем. Несумљив је и војни значај овог пута, уз чију трасу су организовани први војни логори у унутрашњости Мезије /логор у Тимакуму у I веку/, и никла прва насеља уз њих /Петровић П., 1976, 43/. Правац Timacum-Ratiaria води из града

на исток, десном обалом Нишаве, према Сврљигу, Књажевцу и Видину, дуж којег се развила највећа касноантичка некропола у Наису, на терену данашње Јагодин-мале.

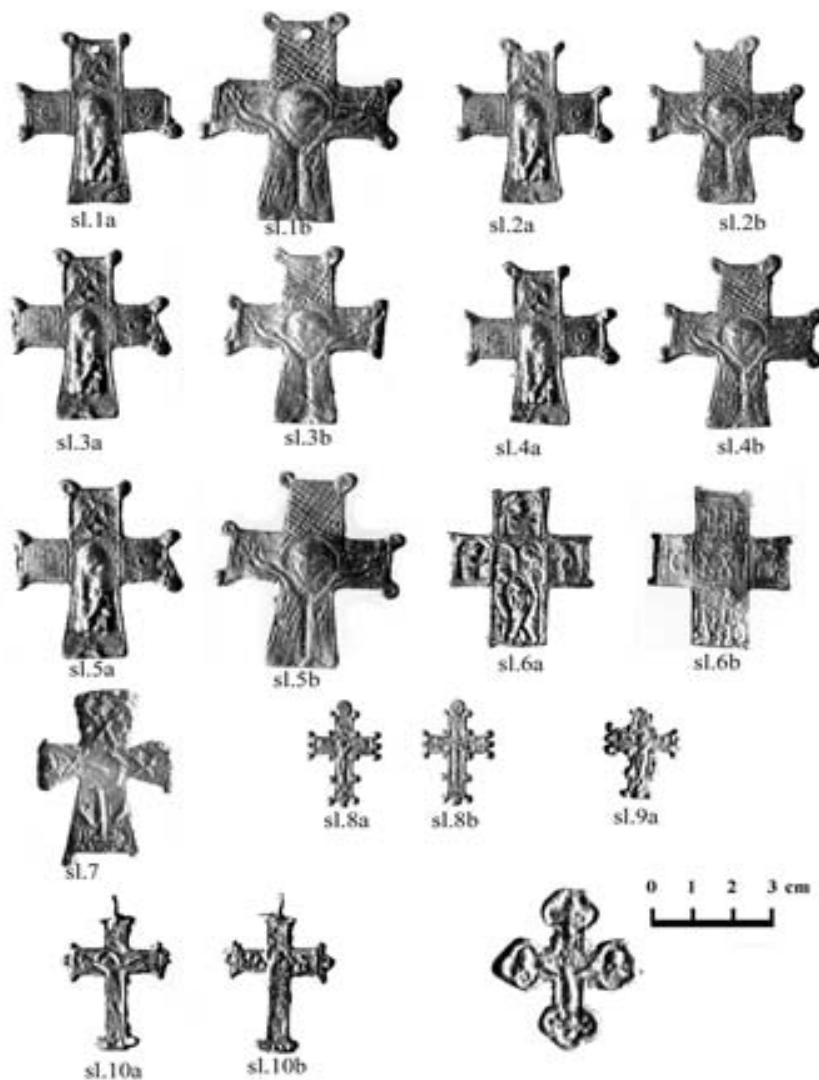
На основу резултата ископавања у сонди 2, која је отворена уз југозападни угао цркве, да би се проверило да ли су за основу садашњег малог Саборног храма коришћени темељни остаци старијег сакралног објекта, утврђено је да садашњи храм не лежи на старијим темељима / Делјанин Б, Вељковић М., *op.cit.*, 190/. Међутим, не треба изгубити из вида податак да су Турци својевремено дозволили да се подигне нови храм на месту старе изгореле богомоље, о чему сведочи и један запис исписан на унутрашњој страни архијерејског стола у цркви св. Архангела, који помиње 1819. годину када је храм изгорели /“мрачно скровиште“ од кога су остали „само почађали зидови у црној земљи“/ поново поправљен и завршен / Гагулић В.П., 1961, 7 /. Могуће је дакле, да су на неком делу остаци старих темеља ипак сачувани, односно поправљени, па да се потом наставило са градњом. У сваком случају, овде се ради о култном месту које је сигурно поштовано. Остаје отворено питање и да ли је та изгорела богомоља, „стара црква“ Архангела Михаила и Гаврила, коју помиње Ф. Каниц, онај скромни храм из којег су Угри, кад су 1072. године освојили Ниш, одвојили руку св.Прокопија, који је у њој сахрањен, и пренели је у цркву св.Димитрија у Сремској Митровици / Каниц Ф., 1985, 164 /. У Нишу је сигурно постојала епископска црква св.Прокопија, у којој су се чувале мошти овог палестинског мученика из времена цара Диоклецијана /284-305/. Уосталом, Ниш је одувек и био црквено средиште које је имало важну улогу, и у обнови византијске власти у време цара Василија II /976-1025/, када је царском повељом из 1020. године нишка епископија добила посебно место у оквиру Охридске архиепископије, простирући се од софијске епархије, па све до браничевске епископије /Г. Острогорски., 1969, 295, 296/, тако да је у то време могла бити обновљена и црква св. Прокопија. У време једног ратног похода 1072. године, угарска војска је однела руку светитеља и положила је у цркву св.Димитрија у Срему, где се налазила све до 1164.године, када је византијски цар Манојло Комнин / 1143-1180 / наредио да се рука поново врати у Ниш и прикључи моштима. Није забележено кад је црква грађена, али ови подаци упућују на то да је сигурно постојала у XI веку. Постојање цркве је потврђено и у једном документу с почетка XIII века /Историја..., 1983, 83, 86-87, 91/.

На основу свега реченог, намеће се као закључак, да је овај простор, порта малог Саборног храма, која се налази у порти великог Саборног храма, морао да заслужи већу пажњу, него што су две отворене сонде, и то само у јужном делу западног трема. На овај начин смо остали ускраћени највероватније за још неки драгоцен податак, јер очигледно историјат овог култног простора, који лежи и на другачијим садржајима, задире у дубоку прошлост, која је остала недовољно сагледана, а самим тим су и многа питања, остала без одговора.

Каталог

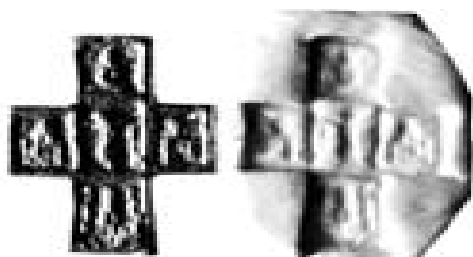
1. *Крст* / Т. I, сл. 1а,б /
месинг, ливење, урезивање
дим. 4,8 x 4,3 cm; теж. 15,87 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 681/Св.
необјављено
XVII-XVIII век
аналогије: у овом каталогу са крстовима
кат.бр. 2-5, у збирци са инв.бр. 600/Св.
2. *Крст* / Т. I, сл. 2а,б /
месинг, ливење, урезивање
дим. 4,9 x 4,3 cm; теж. 16,27 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 682/Св.
необјављено
XVII-XVIII век
аналогије: у овом каталогу са крстовима
кат.бр. 1, 3-5; у збирци са инв.бр. 600/
Св.
3. *Крст* / Т. I, сл. 3а,б /
месинг, ливење, урезивање
дим. 4,9 x 4,2 cm; теж. 15,77 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 683/Св.
необјављено
XVII-XVIII век
аналогије: у овом каталогу са крстовима
кат.бр. 1-2, 4-5; у збирци са инв.бр. 600/
Св.
4. *Крст* / Т. I, сл. 4а,б /
месинг, ливење, урезивање
дим. 4,8 x 4,3 cm; теж. 15,68 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 684/Св.
необјављено
XVII-XVIII век
аналогије: у овом каталогу са крстовима
кат.бр. 1-3, 5; у збирци са инв.бр. 600/
Св.
5. *Крст* / Т. I, сл. 5а,б /
месинг, ливење, урезивање
дим. 5,0 x 4,3 cm; теж. 17,40 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 685/Св.
необјављено
XVII-XVIII век
аналогије: у овом каталогу са крстовима
кат.бр. 1-4, у збирци са инв.бр. 600/Св.
6. *Крст* / Т. I, сл. 6а,б /
месинг, ливење, урезивање
дим. 4,5 x 3,8 cm; теж. 9,61 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 689/Св.
XVII-XIX век
необјављено
аналогије: у збирци са инв.бр. 717/Св.
7. *Крст* / Т. I, сл. 7 /
калај са оловом, ливење
дим. 4,9 x 3,9 cm; теж. 17,11 g
лок. „Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 688/Св.
XVII-XVIII век
необјављено

8. *Крст* / Т. I, сл. 8а,б /
месинг, ливење
дим. 3 x 2 cm ; теж. 1,93 g
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр.692/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
аналогије: у овом каталогу са крстом
кат.бр. 9, у збирци са инв.бр. 654/Св.
9. *Крст* / Т. I, сл. 9а /
месинг, ливење
дим. 2,6 x 2 cm; теж.2,29 g.
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 693/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
аналогије: у овом каталогу са крстом
кат.бр. 8, у збирци са инв.бр. 654/Св.
10. *Крст* / Т. I, сл. 10а,б /
месинг, ливење
дим. 4,4 x 2,9 cm ; теж. 7,43 g
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 691/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
11. *Крст* / Т. I, сл. 11 /
месинг, ливење
дим. 4,5 x 3,9 cm; теж. 11,48 g
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 690/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
12. *Калуп* за ливење крста / Т. II, сл. 1 /
бакар / арсен-бакар /, ливење
дим. 4,1 x 3,9 cm; теж. 11,38 g
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 686/Св.
XVII- XVIIIвек
необјављено
аналогије: у овом каталогу са калупом
кат.бр. 13
13. *Калуп* за ливење крста / Т. II, сл. 2 /
месинг, ливење
дим. 4 x 3,8 cm; теж.10,01 g
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 687/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
аналогије: у овом каталогу са калупом
кат.бр. 12
14. *Калуп* за ливење крста / Т. II, сл. 3 /
месинг, ливење
дим. 4,8 x 3,5 cm; теж. 45,00 g
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 694/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
аналогије: у овом каталогу са калупом
кат.бр. 15, у збирци са инв.бр. 725/Св.
15. *Калуп* за ливење крста / Т. II, сл. 4 /
месинг, ливење
дим. 4,7 x 3,5 cm; теж. 43,63 g.
лок.“Мали Саборни храм“, 1994, сонда
1, јама 1, Ниш
инв.бр. 695/Св.
XVII-XVIII век
необјављено
аналогије: у овом каталогу са калупом
кат.бр. 14, у збирци са инв.бр. 725/Св.

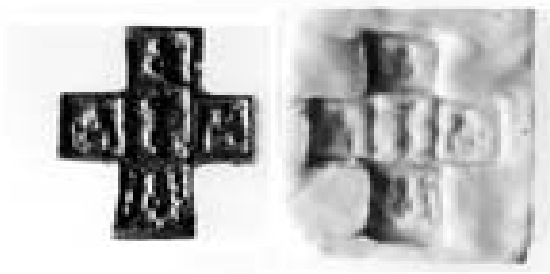

Т. I Крстови из јаме 1 у сонди 1: сл. 1/а,б/, кат.бр. 1; сл. 2/а,б/, кат.бр. 2; сл. 3/а,б/, кат.бр. 3; сл. 4/а,б/, кат.бр. 4; сл. 5/а,б/, кат.бр. 5; сл. 6/а,б/, кат.бр. 6; сл. 7, кат.бр. 7; сл. 8/а,б/, кат.бр. 8; сл. 9а, кат.бр. 9, сл. 10/а,б/, кат.бр. 10; сл. 11, кат.бр. 11. / фото, Н.Младеновић /

Т. II Цросес фром њхе Еџавајиџион 1 ин њхе Пробе 1: Фиџ. 1 /а, б/, Цаји. Но. 1; Фиџ. 2 /а, б/, Цаји. Но. 2; Фиџ. 3 /а, б/, Цаји. Но. 3; Фиџ. 4 /а, б/, Цаји. Но. 4; Фиџ. 5 /а, б/, Цаји. Но. 5; Фиџ. 6 /а, б/, Цаји. Но. 6; Фиџ. 7 /а, б/, Цаји. Но. 7; Фиџ. 8 /а, б/, Цаји. Но. 8; Фиџ. 9 /а, б/, Цаји. Но. 9; Фиџ. 10 /а, б/, Цаји. Но. 10; Фиџ. 11 /а, б/, Цаји. Но. 11 (џхоџџоџрайхед бџ Н. Младенови)

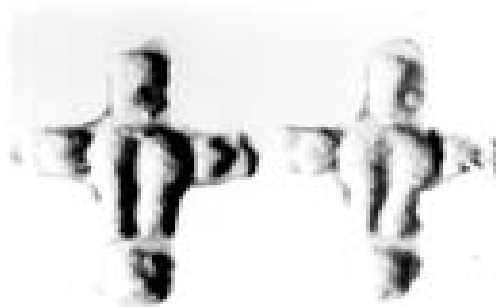
sl. 1

sl. 2

sl. 3

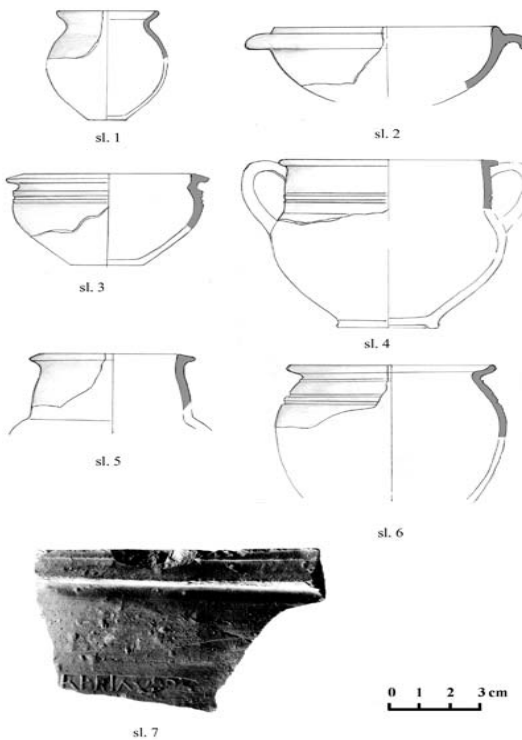
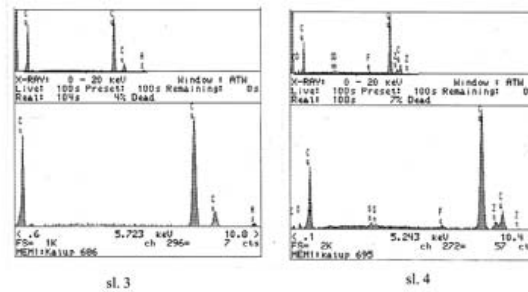
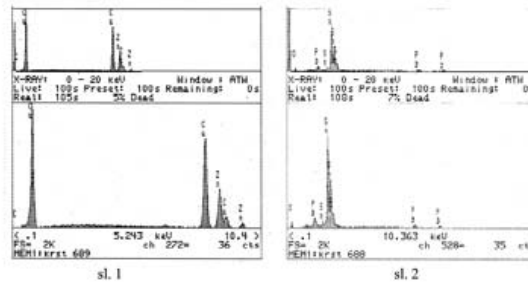
sl. 4

Т. II Калупи за ливење крстова из јаме 1 у сонди 1: сл. 1, кат.бр. 12; сл. 2, кат.бр. 13;
 сл. 3, кат.бр. 14; сл. 4, кат.бр. 15. / фото, Н.Младеновић /
 T. II Moulds for cross casting from the Excavation 1 in the Probe 1: Fig. 1, Cat. No.
 12; Fig. 2, Cat. No. 13; Fig. 3, Cat. No. 14; Fig. 4, Cat. No. 15 (photographed by N.
 Mladenović)

T. III Дијаграми
квалитативне анализе за
налазе из јаме 1 у сонди 1:
сл. 1, кат.бр. 6; сл. 2, кат.
бр.7; сл. 3, кат.бр. 12; сл.
4, кат.бр. 15.

T. III Quality analysis
diagrams for the finds from
the Excavation 1 in the
Probe 1: Fig. 1, Cat. No.
6; Fig. 2, Cat. No. 7; Fig.
3, Cat. No. 12; Fig. 4, Cat.
No. 15

T. IV Уломци керамике и
опеке са жигом из слоја у
сонди 1: сл. 1, пехар; сл. 2-
3, здела; сл. 4-6, лонац; сл.
7, опека / тер. инв.бр. 9 /.
/цртеж, А. Премк; фото,
Н. Младеновић /

T. IV Fragments of the
pottery and the imprinted
roof tile from the Probe 1
stratum: Fig. 1, Goblet;
Fig. 2-3, Bowl; Fig. 4-6,
Pot; Fig. 7, Roof tile (field-
inventory No. 9) (drawn by
A. Premk, photographed by
N. Mladenović)

ЛИТЕРАТУРА

- Belančić-Vikić B., 1968: Istraživanja u Jalžabetu kao prilog upoznavanju života u zaleđu Dravskog limesa, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser. sv. III, Zagreb 1968.
- Brkić N., 1968: *Tehnologijua slikarstva, vajarstva i ikonografije*, Beograd 1968.
- Brukner O., 1981: *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Beograd 1981.
- Брукнер О., 1995: Римски пут Sirmium-Singidunum, Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем, Нови Сад 1995.
- Brunšmid J., 1901: Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, sv.V, Zagreb 1901.
- Вујовић Б., 1983: *Бранковина*, Београд 1983
- Гагулић В.П., 1961: *Мали нишки Саборни храм*, Ниш 1961.
- Дељанин Б,
Вељковић М., 1995: Мали Саборни храм у Нишу, прелиминарна археолошка истраживања, *Гласник друштва конзерватора Србије* 19, Београд 1995.
- Дељанин Б., 1996: Остава из Липовца, *Гласник друштва конзерватора Србије* 20, Београд 1996.
- Душанић М., 1988: Пимске опеке са жигом са панонског лимеса, *Старинар XXXIX*, Београд 1988.
- Eadie W.J, Petrović P., 1982: The Destruction and Reoccupation of Bononia, *Sirmium IV*, Beograd 1982.
- Историја..., 183: *Историја Ниша I*, Ниш 1983.
- Jovanović A., 1986: Ruženka-période antique, *Ђердапске свеске III*, Београд 1986.
- Vasić M, Milošević G. Mansio Idimum, Beograd 2000.
- Јовановић А., 2003: Белешке из Наиса и околине, *Ниш и Византија*, Зборник радова I, Ниш 2003.
- Каниц Ф., 1985: *Србија земља и становништво* / превод Г.Ерњаковић /, Београд 1985.
- Leksikon...*, 1979: *Leksikon ikonografije, kiturgike i simbolike zapadnog hrišćanstva*, Zagreb 1979.
- Машкин А.Н., 1991: *Историја старог Рима*, Београд 1991.
- Миловановић Д., 1993: *Крстови / од 5. века до 1993. године* /, Музеј примењене уметности, Београд 1993..
- Nikolić S., 2000: Antička keramika Singidunuma, *Singidunum 2*, Beograd 2000.
- Петровић П., 1976: Станице Timacum на путу Naissus-Ratiaria и античко насеље код села Равна, *Старинар XXVI/1975*, Београд 1976.
- Petrović P., 1979: Naissus Remesiana Noreum Margi, *Inscriptions de la Mésie Supérieure IV*, Beograd 1979.
- Петровић П., 1999: *Ниш у античко доба*, Ниш 1999.
- Tehnička enciklopedija*., МСМЛXIII: *Tehnička enciklopedija*, Zagreb МСМЛXIII.
- Ракоција М., 1992: Манастириште Св. Ђорђа код села Каменице поред Ниша, *Гласник друштва конзерватора Србије* 16, 1992.
- Ризнић Ст.М., 1889: Допис из Каменице, *Старинар*, VI, бр.2, Београд 1889.
- Џуњак М., 1995-1996: Случајни налаз опека са печатом „Пинко“ у Великом Градишту, *Viminacium 10*, Пожаревац 1995-1996.

Marica Maksimović

FINDS IN THE SITE OF „THE MINOR CATHEDRAL“ IN NIŠ

This paper gives a commentary on the finds that resulted from rescue archaeological excavations in the site of the west porch of the Minor Cathedral in Niš, carried out in 1994. The finds are derived from the Probe 1, which was opened in the south part of the west porch, i.e. from the Excavation 1 and from a stratum in the Probe 1. The movable finds include 11 crosses and 4 moulds for casting brazen crosses, dated to the Late Middle Age (17th-18th century), while the finds in the Probe stratum comprise one roof tile with the imprint of the Roman cohort (cohors I Aurelia Dardanorum) and fragments of antiquity pottery (a goblet, bowls, pots) dating from the period of the 2nd-3rd century. The immovable find relates to the antique communication, a part of the Roman road positioned in the southwest-northeast direction, which has been uncovered in the length of 1.55 m and the assumed width of 6 m.

